

"Halljuk! Miket mond a lekötött kalóz"

*Berzsenyi Dániel: A poézis hajdan és most
című költeményének értelmezése*

ERDÉLYI ERZSÉBET

"a görögöktől messze távozni mindenütt veszély"

A Berzsenyi-életmű egyik lényeges sajátossága a klasszikus fegyelem, a pontos és tiszta képszerkesztés az életmű bármely területén. Egyszeri olvasás után is érthető, fölfejtendő a mű logikai menete, legyen az prózai vagy lírai alkotás. A megértés nehezebb akadályokba nem ütközik. Annál feltűnőbb, hogy egy zaklatott életmű összegzőjének kínálózó költemény fokozott tömörségében, erővel teljes logikai felépítettség ellenére sok titkot hordoz magában, ezzel az egyszerű olvasót is komoly gondolkodásra készíti. *A poézis hajdan és most*, e "gondolati ballada" talán nemcsak "egy-egy megrázó mozzanat kidolgozása", hanem szerves egységének tűnik, bár valóban: "a vers menete telve van romantikus meglepetésekkel"(1). Versélményünk azt diktálja, hogy a mozaikosságra és a töredékességre vonatkozó feltevéseket nem vállalhatjuk.

A vers problematikus voltára vall többek között két egymással ellentétes irodalomtörténeti megjegyzés. Vargha Balázs ezt írja: "rejtélyes, szinte már érthetetlen", (2) Németh László a platonista "lelki nemzés"-sel hozza párhuzamba(3).

Merényi Oszkár összetett versfelfogásából a legjellemzőbb mozzanatokat emeljük ki. Egyrészt "határozatlanság és nyugtalanság olvad a vers balladai hangulatába... A tömörség a homályig fokozódik... Az ihlet egyenetlen"(4), "romantikus sóvárgás" jelenik meg görögös ideálok után, holderlines hangulati keveredés, zárkózottság, magányérvés, lírai idegenség jellemzi a strófákat. Másrészt "tele van minden lélekkel, érzéssel, a gondolat szárnyacsapásaival", a "gondolat lázas mozdulatai", "a szenvedés emlékei, a vágy kínjai, a szépség látomásai és a kiábrándulás mélységei," "szibilla-szavak sejtelmes zenesége" jellemzi ezt a "költői végrendeletet"(5). Általános jellemzés ez egy monográfiában, ám a mélyebb megértéshez rendszeresebb vizsgálatokra van szükség.

A Magyar Klasszikusok kiadásának bevezetésében Mezei Márta ezt írja a versről: "legfeljebb vágy és óhaj az ideávilág megvalósulatlan rendje után", a "poézis bájalakja" "meghalt e világnak, csak az ideálok magasában létezhet már; s meghal a költészet is"(6). A költemény atmoszférájának történeti szemléletű vizsgálata külön figyelmet érdemel e tanulmányban, bár éppen ez a szempont vezethet bennünket szelidebb következtetésekhez.

Idézzük a költeményt Merényi Oszkár kiadása alapján (Bp. 1956):

A poézis hajdan és most

Halljuk! miket mond a lekötött kalóz:

Tündér változatok műhelye a világ,

Mint a poesis bájalakja:

Amde csak egy az igaz, nagy és jó,

Melyek mosolygó jelmé lett a szép,
 Hogy mint a szerelem játszi gyönyör kezén
 Folytassa titkon a teremtés
 Műve örök folyamát gyönyörrel.

Ennek teremtő ihlete alkotó
 Hellász rózsakorán a vidor életet,
 Midőn mosolygó égieknek
 Innepein lebegett az ének,

A szépet érző emberek ajkain
 Szívből szívbe gyönyört zengve s vidám erényt,
 Midőn a nyájas áldozóknak
 Nyájas örömben jelent meg a menny;

Ó, a poesis rózsaszín ujjai
 Fonják azt az öröm gyenge virágiból:
 Örömré intve csalta össze
 A vadonok ridegült lakóit.

Most a halandó, mint ama büszke lány,
 Villámfénybe vonult isten ölében enyész:
 A szent poesis néma hatyú,
 S hallgat örökre hideg vizekben.

Szűnj meg te is hát zárt fület és kebel
 A szép ifjú világ bájira inteni:
 Halottas ének zúg felette,
 Mint mikor Afrika sámielje

A port az éggel összezavarva dúl,
 Forró porvihara fojtja az életet.
 Oh, a halandó lányka szíve
 Emberi szép kebelén viruljon.

Mint a mosolygó Hellenisé, midőn
 A félisteneket szülte szerelmiben;
 Gyönyörre nyílt szív nyíladozza
 A szeretet csuda két virágit:

A szent poesist és a dicső erényt,
 Mellyek hajdan öröm ünnepivé kenék
 A nagy görög nép boldog éltét,
 S létrehozák örök Ideálit.

A világos értelmezés e versben a grammatikai megközelítést teszi elsősorban szükségessé.

A hatodik sor indító kötőszava (*hogy*) célhatározói szerepet tölt be (*azért, hogy*) a hetedik és a nyolcadik sor grammatikai érdekessége a többszörös jelöletlen birtokviszony - az első birtokos a *teremtés*, amely birtokát (*művét*) folytatja gyönyörrel, a második birtokos: a *mű*, amely saját folyamát (birtokát) érzi örökönek.

A 9. sor kezdőszava (*ennek*) mutatónévmási alapja (*ez*) az ötödik sor szavára utal: *szép*. A 18. sorban ismét egy mutatónévmási alak bukkan föl (*azt*), s hogy mire vonatkozik, a megelőző többszörösen összetett mondat számos alanya közül kell kiválasztanunk. Alakja szerint ugyan távolra mutat, a szöveg összefüggései szerint mégis a

csak két sorral előbbi *mennyre* utal. A 19. sor állítmánya egyes számú, szemben a megelőző sor többszámú állítmányával (*csalta-fonják*). A 19. soré már csak a poézisre vonatkozik.

A 20. sor melléknévi igeneve (*ridegült*) a vers egészének jelentéséhez kínál segítséget, sejtetvén, hogy a vadon lakói sem születtek a szép iránti fogékonyság nélkül. A 21. sor *halandó* szava általában embereket jelent, emberek egy csoportját. Ugyanabban a sorban az *ama* archaikus mutató névmás beszédes jelképet idéz, de nem versbeli távolságot érzékeltet.

A 22. sorban található *enyész* igealakja a hétköznapi szóhasználatnál, a természetes pusztulással szemben az erőszakos megsemmisülés kifejezője. A 25. sor nem kínálja, de nem is zárja ki a "zárt fül és kebel" birtokosának a költővel való azonosítását, a megoldást a *bájira inteni* szó szerkezet adja. Hasonlít ez a 19. sor *örömrre intve* alakzatához, s az igei fő jelentése mindkét esetben azonos: szelíd figyelmeztetés, tanító intés (*institutio*). Innen nézve látjuk, hogy önmegszólító formulával állunk szemben.

A grammatikai vonatkozások rövid áttekintése után következnek a versben uralkodó *képiesség vizsgálata*.

A *lekötött kalóz* - s így a költő - azonos a mitológiai Próteusszal(7), a tengernek istenével, aki alakját minduntalan változtatja, s ha megkötözik - mondja a jóslatokat. Próteusz pillanatnyi alakja "emberi szint mutat" itt, akárcsak értelmezett versünk első sorában, hiszen vele azonosul a költő.

Próteusz, akit éppen megkötözték - nem a dinamikus változandóság istene itt első sorban, hanem a jövőmondásé. A következő sorok világ és poézis legfőbb jellemvonásaként a változást hirdetik, tündérinek, (szeszélyesnek, de nem félelmetesnek) tüntetve fel, hiszen a *lekötött kalóznak* is lényege ez. Abban az értelemben, ahogyan a *Poétai Harmonistica* fogalmazza: "Az igazi poézis, ez a tündér világtükör minél inkább a poétai világtükör, annál inkább nem egyes színeit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek; az élet pedig nem csupa szomor, nem csupa vígság, hanem csak ezeknek a vegyülete, és éppen az a valódi poézis, mely a valóság tarka vegyületét harmóniás vegyületté formálja." A *Poétai Harmonistica* szemléletét tükrözik a 4. és 5. sor *fogalmi*. A mindig változó világnak csak egyetlen változatát tekinti értékesnek a költő, amelynek tartalmi jellemzői: igazság, nagyság, jóság, közös jelképük pedig a szép. Ez varázslott mosolyt az emberek arcára, ennek áldásában részesült minden: így folytatja titkon a teremtés örök művét *gyönyörrel*, így nyer emberi arculatot az öntudatlan létezés - az ember pedig az elnyert idill révén szinte az istenek közé emelkedik. A "mosolygó Hellenis" antik világa ez, "Hellász rózsakora", nyájas emberek vidám társasága, földi élet, amelyben megjelent a menny. Dal és játék tette önfelédtté az emberek életét. A *Poétai Harmonistica* sorait idézzük: "A mindent szebbítő képzőszellem legfőbb ideáljai nem lehetnek egyebek, mint szép emberek, amit az emberiség legfőbb ideáljában, a hellenika szép isteneiben nyilván láthatunk, mert azok sem egyebek, csak szép emberek."

Az 5. strófaig az, hogy a menny a földre szállt, a szépség mindenható erejének köszönhető, a 17. sorban pedig a szépség szerepét a *poézis* váltja fel. Míg a vers első négy szakasza egyszerre általános, filozófiai fogalmakkal jellemzi a régiségből megismert s egyben nosztalgikus antik, idillikus világot, a következő sorok a költészet, a művészet felé irányítják a figyelmet. Az egymást követő fogalmak mind tágabb és tágabb határokat fognak át. Az etikai kifejezések (*igaz, nagy, jó*) után olvassuk az etikai értékeket is magába olvasztó gazdag esztétikai fogalmat: *szép*. A *poézis* így a legmagasabb életértékek egyetlen hordozója, s igazi funkciója az, hogy a szépben s a szép által megnyilvánuló jót serkentse vagy kifejezze. A klasszicizmus azonosító felfogásával szemben dialektikusabb a Berzsenyié. Megőrzi a fogalmak saját jelentését - lényegükben látja a harmóniás azonosságot. Mert *jó* és *szép* legmélyebb jelentése szerinte is

azonos: "A poétai szép sem egyéb, mint a szépérzet által irányított szépnek és az értelem által irányított jónak harmóniás közlépote, azaz szép-jó, vagy jó-szép." (*Poétai Harmonistíca*)

Berzsényi összetett ember-eszménye minden idők nosztalgijája, klasszikus mélységű, a legfőbb életértékek egyesítője. A Berzsényi-életmű alapvető tanulsága ez, ami a való költészet funkciójának megfogalmazásait irányítja, külön jelentéssel telíti:

*Aki a széppel köti össze a jót,
Óh Takács, az bölcs, az igaz poéta.*

A "költői végrendeletben" is ez a meggyőződés munkál.

A poézis értelmezésében mégiscsak korának gyermeke. Felfogásában a poézis a szépség segítségével egy olyan állapotot teremt, mint amilyen egyik levelében így jelenik meg előttünk: "A görögöknél minden játék volt, s az esztendőnek kétharmada vídám társalkodásnak, mulatságnak s örömmel ünnepe vala, s ezen játékokból folyt a legfőbb realitás - a szép görög lélek!"(8) Ám a poézis mindent átható erejénél fogva a szépre való érzékenységgel született, de a vadon, a civilizálatlan környezetben elridegült lelkeket is "képzi és boldogítja".(9)

Láttuk, hogy mit jelentett Berzsényi számára az igazi ember. Transzponálta az ember, mégpedig a szépet érző, tehát a szépségre, a poézisre fogékony ember világát a kristálytisztá, morális szempontból megtámadhatatlan, magasabb eszmeiségű világba. Ám ő maga is érzi, hogy mindez szinte irreális a jelenben. A váratlan fordulat, amely a vers 7. strófájában bekövetkezik, már sejteti velünk a költő kiábrándultságát, az "adott világ" igazságára való ráébredését. A versszak élére állított *Most* nem csupán új szerkezeti egységet indít, sokkal fontosabb funkciót nyer. Berzsényi az idősfokokban szigorú és pontos, a költeményben végigvonuló örök eszmék megsértése nélkül, ezzel az egy szóval a jelenre vonatkozó, tehát nem végleges érvényű kiábrándultsága tükröződik.

Hölderlin azonos gondolatokkal vívódva más útra sodródott. Ő a nosztalgijával azonosította az életét, nem volt képes visszatérni a remény földi változatához, s a következők: beleőrült. "Semmi sem képes oly magasba nőni és oly mélybe hullni, mint az ember"(10). Ez a *mélybe hullás* következik a hatodik strófában, amely a költemény legszebb, legkegyetlenebb líraiságú része. Képek szépségében páratlan gazdagságú, teli ellentéttel. Lehetőfinom képek és nagy kifejezőerejű elemek feszülő dinamikájú sorokká állnak össze. A strófa első-második sora mitológiai történetre utal, de nem annyira a képi tartalom, az erotikus vonások kapnak főhangsúlyt, hanem az a pusztulás, amely a valóság látványának pillanatában következik be.

Lehetetlen észre nem vennünk, hogy ez az ellentétéktől feszülő strófa képeiben, eszközeiben teljesen romantikus. Összehangzik ez Berzsényinek a romantikáról alkotott véleményével. "A romantika vázlelkei és boszorkányai" riasztják a Poétai Harmonisticában, s még tovább is lép, ugyanitt ízléstelennek nevezi és elutasítja magától.

A 6. strófa első két sora tehát annak a pusztító, erőszakos korszellemnek, a romantikának monumentális képét rajzolja elénk, amelybe ha beletekint az egyszerű halandó, sorsa a pusztulás. Mit kell tehát tennie annak, aki meg akarja őrizni az életét s a szent poézis eszményét? A válasz csak egyértelmű lehet, s ezt a következő sorok adják meg, egyben rávilágítanak a választott költői magatartás új szerepére:

*Szűnj meg te is hát zárt fület és kebelt
A szép ifju világ bájira inteni*

- Vörösmarty szavaival: *hagyj békét a húrnak!*

Első olvasásra úgy tűnik, a szép ifjú világ bájai veszélyesek az ember számára. De

a veszély nem innen fenyeget, nem az önfeledt nyugalomból, hanem a fölötte dúló viharok, az őrült káoszt előidéző számum az, amely eleve lehetetlenné teszi a szent poézis valódi szerepének a betöltését. Ebben a situációban a poézis hatyúja hallgatásra kényszerül, s ha ez a vihar örökké tart, örökre hallgatnia kell. A kép erőteljességét, nagy szuggesztív erejét nem lehet csupán filozófiai szinten megmagyarázni.

A *hideg közeg*, a zűrzavar, az eszmék iránti közöny élménye társadalmi érvényű is, gondoljunk az 1832/36-os országgyűlés huzavonáira, eredménytelenségére, arra a magyar valóságra, amely Berzsényi gondolati vívódásait, személyes vergődését oly közelről magyarázza (*A magyarországi mezői szorgalom némely akadályairól*; birtokperek). Mindezt erősíti a társadalmi csalódásba főlemelt, sőt, filozófiai szinten is érvényesülő privát sértődöttség, amely a Kölcsey bírálataból érkező támadás következménye. Kölcseynek szóló kegyetlen válasz ez, rajta keresztül a romantikának! A hidegség, a közöny a legmélyebb vád, amit az idillikus szeretet eszményét dédelgető költő poéta társának címezhet.

A társadalmi és személyes gondok súlya már 1816-ban olyan nagy mértékben nehezedett Berzsényire, hogy egy Kazinczyhoz írt levelében szinte mizantrópként lép elő: "Barátom, én Téged egykor megdorgáltalak, hogy az emberiséget gyűlölni kezdéd: gyűlöld, kérlek, én azt megvetni kezdém s érzem, hogy mind magamnak, mind az emberiségnek meghaltam" (11). S ezek a gondok aligha veszítettek súlyosságukból, mégis úgy érezzük, a költemény egész menete, de főként befejezése többet ígérő, reményt keltőbb. Ennek oka pedig csak az lehet, hogy a költő filozófiai szinten ad megoldást, önmaga létén túl, eszméihez való rendíthetetlen hűségével. Maga a költő is nyer ettől, belső megnyugvást; már nem a társadalmi-személyes béklyók tartják fogva elsősorban a *lekötött kalózt*. A vers megírása idején a költő állapotát semmi sem fejzhetné ki művésziiben és igazabban, mint a Hüperion: "Kezdetben növényi boldogságban éltek az emberek, majd felnőttek, és addig nőttek, amíg megérlelődtek; ettől kezdve szakadatlanul erjedtek tovább, belülről és kívülről, most pedig véghetetlenül szétoldódva, káoszként hever az emberi nem, úgyhogy mindenkit, aki még érez és lát, szédület fog el." (12) A költő maga is szédül a látványtól, de már lát kiutat. Kegyetlen azokkal szemben, akiknek a figyelmeztetés mit sem ér. Berzsényi ítéletét Hüperion mondja ki rájuk: "elvesztettétek hiteteket mindenben, ami nagy, hát el kell, el kell vesztenetek, ha vissza nem tér ez a hit, mint idegen égből az üstökös". (13) Ezeknek az embereknek már a szép természet sem nyújthat semmit, mert kihalt belőlük a természetes szép-érezék, vadon lakók maradtak, nem érdemlik meglétet. A költő azonban az eszmei megoldással együtt a természethez vezető utat is megtalálta, hiszen az ösztönös élet jelképe a 8. strófa "halandó lánykák"-ja.

Jelképes alakja őrzi a jövőendő számára a poézis lehetőségét. A 8. trófa második sorpárjának költői képéről nem nehéz felismerni, hogy pontos ellentéte a 6. strófa kezdő sorpárjának. S az ellentét nem csupán formai, hanem tartalmi jellegű is, s mindkét hely domináns szerepű. A 21. sorban egy hasonlat két tagjaként jelenik meg *halandó* és *lány*, az istenként pusztító romantika környezetében. A 31. sor hasonló szókapcsolata kétféleképpen fogható fel, egyrészt jelzős szerkezetként, amely meg is állja a helyét, hiszen a mitológiai Semelé földi nő volt. De főfoghatjuk metaforának is, s így már sokkal többet mond. Nem minden halandó sorsa a pusztulás, csupán azoké, akik fölidézték s lenyűgözötten nézik a romantikus káoszt. Ám az igazán emberi szív, amely sértetlenül őrzi a szépséget, tovább élhet, s *általa* van remény a veszélybe került klasszikus eszmények reinkarnációjára. A dialektikus változás természetes hite nyújtja ezt a vígaszt, mint Hölderlinnek is: "Ó, Természet! ...Lehullanak rólad, rothadt gyümölcsként, az emberek - ó, hadd pusztuljanak, legalább visszatérnek gyökereidhez; és én, ó élet fája, lehullok én is, hogy újra kizöldüljek véled, s rügybontó ágaidal békén s meghittén lengjek ma sudarad körül, mert arany magodból mindannyian

felelvünk."(14)

Berzsenyi nem tud lemondani az emberről, nem képes vigasztalódní a tiszta, szép, öntudatlan létezésben. Többré van szüksége, s érzi, hogy ez nem lehetetlen. Nem az elvont, a filozófia szintjén létező nagy görög ideák klasszicista továbbbélését kívánja, hanem egy végtelenül szép, a nagy görög ideákkal áthatott emberi világot jósol meg, amelynek a megvalósulása csak a viharok elvonultával lehetséges. Berzsenyi nem osztja Hölderlin nézetét(15). Hölderlin végső tanítása az emberiség számára: "Ha szét-nézek az életben, mi a vége mindennek? Semmi. Ha lélekben magasra török, mi a legmagasabb csúcs? Semmi... maradjatok lenn, ti pillanat gyermekei! ne törekedjétek e magasságba, mert idéfönn semmi sincsen." Hölderlin az éteri tisztaság, a desztillált eszmények költője, Berzsenyi minden szárnyalás ellenére megmarad a földi lét *lekötött kalózának*.

A költemény befejező két szakaszának képei, fogalmai a Poétai Harmonistica gondolatainak jegyében ismétlik a vers korábbi elemeit, a feledhetetlen klasszikus eszmények múltbeli rajza után most már a nosztalgikus jövendő részeiként. A külső s belső viharokat átvészelt *poétai világgép* fogyatkozás nélkül idézi a nyílt emberi szív legnagyobb adományát, a szeretetet, s ennek csuda két virágát, a *szent poézist és a dicső erényt*.

A költemény idősíkjainak rövid áttekintése számunkra perdöntő jelentőségű a vers egész voltára nézve. Amint az eszmék egy élet, egy költői pálya tanulságait összegzik, teljes az IDŐ is. Múlt-jelen-jövő lineáris rendje (a Szózat időszerkezete!) jelzi a mondanivaló egyetemességét, határtalanságát, Toldy Ferenc, aki a címet valószínűleg egyedül írta a vers elé, a *múlt és jelen* szömbesítését emelte ki, ezt tekintve a legfontosabbnak. Holott a költemény két fele (erős verscezőrával) csak a képek s nem a versbeli logika idővonalatát követi. A költemény olvasójának valós időélménye a lírai időtlenség, s utalnunk kell rá, hogy az idő végleteiben (múltban-jövőben) változatlan klasszicista embereszmény ennek közvetlen magyarázata, ám a vers kezdetének s végének összetett idősíkjai is élesztetik ezt az élményt (a vers első soraiban az uralkodó *múltban* megjelenő jelen; a befejezésben az uralkodó *jövőben* élő *múlt*).

A vers első fele, az első öt strófa a múlt tündéri világát festi elének. Jelzős szerkezetek sokasága idézi a harmonikus idillt, a régi világot, ahol tökéletes volt természet és ember összhangja, maga a boldogság. A 6. strófa hirtelen, első szavával csak időváltást ígér, de az erős képek gyors vonulata láttatja, hogy nemcsak az idő változott meg. Az előbb még öröknek vallott eszmék pusztulása fenyeget, zsúfolt, homályos mondatok kavargásából tisztul újra eszményivé a nosztalgikus jövendő. A katharizis élményében megedződve ismét a nagy, örök eszmék tűnnek elő - múlt és jövendő végleteiben egyazon eszmények mámorának hódol a költő, s ez az időtlenség közvetlen élményének alapja. Berzsenyi tehát lírai művet alkotott, de az időtlenség lírai jellegét nem a műnem, hanem az eszmeiség által valószínűsította meg. A változatlanságot nem a jelen abszolutizálása adja, hanem az eszmék örökkévalósága. A lélek jelene, amelyben már elcsitultak a viharok.

A költemény bonyolult belső világát a klasszikus verselés hibátlan fegyelme ellenpontozza. A vers töredékessége, csonkasága ellen több érv hadakozik: teljes körben járjuk végig a Berzsenyi-hirdette eszmék útját régmúltból a határtalan jövendőbe, hézagatlan gondolati rendszert fejez ki a vers, a művészi eredmény pedig minden rétegekben funkcionális feladatokat tölt be, tiszta alkotói logika eredménye. Ez utóbbi impozáns bizonyítékot nyer a verseléstől. Berzsenyi kedvelt antik strófa képlete, az *alkaiosi* ismétlődik tízszor, lány jambusi kilencesével, erős hatású, trocheusi kis alkaiosi sorával. A tudatosság e forma megválasztásában azonban még hitelesebben bizonyítható. A nagy alkaiosi sor csak egyszer, a strófák első sorában jelenik meg, a második sor *A közelítő tél*-ből ismert aszklepiadeszi forma. A strófa négy sora négy különböző klasz-

szikus sorképlet, hangulatsugalló folyamatos lejtésváltásokkal: jambusi-trocheusi-jambusi-trocheusi minták keverednek. A Poétai Harmonistica álláspontja szerint: "a görög versformák a határozottságnak és szabadságnak oly szép harmóniás közepszerei". *Pseudo-alkaios*i strófák alkotják tehát a verset, s hogy Berzsényi magához alakítja az antik emlékeket, Kazinczyhoz frott leveléből pontosan olvasható: "Nekem úgy tetszik, ez a változtatás (mármint hogy az első alkaios-i sort aszklepiadészi követi) igen hozzá illik az alcaicushoz, mert az által még változóbb hangú lesz." (16) Valóban, a ritmus változékonyságának fokozása szinte a próteuszi változások sokszínűségét jelképezi. Tartalom és forma szoros kapcsolatát mutatja ez is, hiszen a ritmikai jellem a változékonyság ellenére is olyan stabil, mint az örök eszmék. Berzsényi képes volt a klasszicista fegyelmet s a proteusi lényegét követő változatos formát harmonikusan egybekapcsolni.

Hangok, képek, szavak zenéje a szállóigévé lett, híres két sor is:

*A szent poesis néma hattyú,
S hallgat örökre hideg vizekben*

A személyes élet számára örök már a jelen, az eszmék sorsában sorvasztja jelentéktelenné a végtelen múlt és jövő. Ebben a személyes élményben *örök* tehát a hattyú némasága - mint Berzsényi lírájának teljes elhalkulása. Nincs helye hát a fájdalmas búcsú hattyúdalanának, a *szent poézis* szép madara akkor is visszanyerheti még hangját, ha a költő *örökre* néma.

Az elmondottakat röviden talán így foglalhatnánk össze: *A poézis hajdan és most* eszmei-művészi összegezése Berzsényi életművének, teljes és zárt egész, harmonikus szerkezettel átfogott bonyolult gondolatrendszerrel.

Az értelmezés céljának megfelelően e gondolati ív bemutatása lehet dolgozatunk befejezésének legfőbb feladata.

Néhány alapvető tényező alkotja a tartalmi vonulatot, sorsuk, szerepük megítélése a vers dinamikájának biztosítója, elrendezésük, helyük kijelölése e progresszív alkatú vers izzó megoldása. A tényezők: a világ mindig változó természete, benne a megtalált egyetlen állandóval, a klasszicista életeszményekkel. Költő és poézis értelme, hivatása a végletek közötti hányódás idején, gyakorlati érvényű következtetések, magatartás, modus vivendi körvonalazása kor és eszmék törvényei között.

Proteusz jóslata, jövődőt idéző látnoki szavai a régmúlt világot idézik, ahol erkölcs és szépség jegyében a költészet szervezte meg vadon közepén is a mennyei emberi világot, a *teljes humanitást*. Az emberi lélek eredendő fogékonyságát a szépre a poézis rózsaszín ujjai intették nyájas szeretetre, öröme, a lét a teremtés gyönyörében nyerte el értelmét.

A változás törvénye azonban elhozta a viharokat, a harmóniát a jelen világában démonikus, förtelmes, pusztító viharok rombolják, a poézis harmóniára intő hivatása fonákjára vált: csak díszharmóniát, káoszt, zavart tud mutatni, ha a *szép, ifjú világ* felé inti a naiv, még tudatlan embereket.

El kell hallgatnia a költészetnek, hogy szent hivatását meg ne csúfolja, önmaga áru-lójává ne legyen. A poézis egyetlen szent hivatása - öröme, harmóniára hívni a szépre fogékony embereket -; *most* csak zavar, kétség, vihar lehet a szemlélődés jutalma, s végül enyészet.

Viharok múltán ismét egymásra fog találni a világ természetes szépsége s a romlatlan szív, belőlük, e legmélyebb, legősibb alpból fognak újra virágot nyitni a szent poézis és a dicső erény. Így fognak újra a teljes emberi ideál változatlan vonásai életre kelni, így lesz újra menny a föld. A felleges, zilált jelennek kell meghoznia az áldozatot, hogy el nem rontható alapjaiból biztosan kibontakozzék a jövőben a múlt. A szent poézis néma hattyúja akkor fogja visszanyerni hangját.

JEGYZETEK

1. Merényi Oszkár: *Berzsenyi Dániel*, Bp., 1966. 396.
2. Vargha Balázs: *Berzsenyi Dániel*, Bp., 1959. 247.
3. Németh László: *Az én katedrám* (Berzsenyi), Bp., 1969.
4. Merényi, i.m. 395-396.
5. Uo. 396-399.
6. *Berzsenyi Dániel Válogatott művei* (Magyar Klasszikusok), (Bév. Mezei Márta) Bp., 1961. 80.
7. Merényi, i.m. 397.
8. *Berzsenyi Dániel Minden munkája*. Bp., 1943. 434. (Sajtó alá rendezte Kovách Aladár)
9. Uo.
10. Hölderlin: *Hüperion*, Bp., 1961. 134.
11. *Berzsenyi Minden munkája* i.m. 405.
12. Hölderlin: i.m. 155-156.
13. Uo. 133.
14. Uo. 252.
15. Uo. 137.
16. *Kazinczy Levelezése*, X. 201.

Osztályfőnöki órákon fölhasználható új nevelési sorozat!

Már megjelent:

3. osztályosoknak: *A szeretetről* (2. kiadás)
4. osztályosoknak: *Én és a világ*
5. osztályosoknak: *A jellem értékei és hibái*

Februárban jelenik meg:

6. osztályosoknak: *Értelmes élet*

Az egyes füzetek ára: 85,- Ft,
20-nál több példány esetén: 65,- Ft.

A Lelki egészségtan minden gyerekeknek szól. Azoknak is, akik tanulnak hittant, azoknak is, akik nem. A füzetek egyik fő módszere: Töprengésre készíteni az irodalmi szemelvények földidézte helyzeteken, emberi megnyilatkozásokon.

Megrendelhető: Honffy Kiadó, 1091 Budapest, Üllői út 151.